

Elşən Mirişli

*Gəncə şəhəri,
tarixçi*

VIYazi

Rus ordusu tərəfindən Lənkəranın işğal edilməsi

Abbas Mirzənin gözənilmədən məğlub edilib geri çəkilməsindən sonra Kotlyarevski Lənkəranı almaq fikrinə düşmüş və bu məqsədlə və bu məqsədlə seçmə əsgərlərdən ibarət böyük ordusunu bu əhəmiyyətli imana göndərmişdi. Lənkəran xanları sülaləsinin banisi Seyid Abbas bəyinnəslisi Güney Azərbaycanın Xakal mahalının Hır kəndindəndir. Seyid Abbas bəy Səfəvi sülaləsindən (1501-1736) gəlirdi bilinir.

Lənkəran limanının Qacar tüfəngçilərindən təşkil edilmiş müdafiəçiləri şəhər qalasını düşmənin sayca üstün qüvvələrinin hücumundan müdafiə etmişlər. İşğalçı rus əsgərləri böyük əziyyətdən sonra nərdivan və manca-naqla qala bürclərinin üstünə çıxıb limanı müdafiə edən əsgərlərə atəş açmışdılar. Limandakı Qacar sərkərdələri: Məhəmməd bəy Qacar və Sadiq xan Qacar az miqdarda hərbi qüvvələrinin köməyi ilə heyrətləndirici fədəkarlıq göstərərək düşmənin hücumunun qarşısında mərdliklə durmuşdular. Lakin bir sıra qanlı döyüşlərdən sonra, nəhayət Qacar qamizonu qala bürclərinin üstündə şəhid olmuşdu. Beləliklə, rus əsgərləri heç bir maneə olmadan limana girib, Lənkəranı almışlar.

Sayca az, lakin şərəflə vuruşub şəhid olan Qacar müdafiəçilərinə qarşı hücum edən rus qoşunu bu döyüşdə iki min beş yüzdən artıq öldürülmüş əsgər və minlərlə yaralı tələfat vermişdir. 1813-cü il yanvarın 1-də ruslar Lənkəranı işğal etdilər.

Abbas Mirzə Lənkəran qalası müdafiəçilərinin hamısının şəhid olmalarından və bu limanın ruslar tərəfindən alınmasından xəbər tutduqda çox kədərlənmiş, bu savaş barədə məlumatı Fətəli şah Qacarı qərarqahı olan Sultaniyyə Çəməninə bildirib, Qacar dövləti paytaxtı Tehrandan və başqa yerlərdən yardım qüvvələri göndərilməsini tələb etmişdir.

Qacar dövləti şahı isə vəliəhdə məktub göndərərək şahzadəyə yardım verəcəyinə və onun son əsgər itkilərini əvəz edəcəyinə əmin etmişdir.

Abbas Mirzə Təbrizə qayıtdığı zaman Hüseynqulu xan Sərdar öz qüvvələrini İrəvan xanlığı qalalarında topla-yıb rusların hücumu qarşısında müdafiəyə hazırlamışdı.

Digər tərəfdən rus qüvvələri komandanlığı bir neçə min təcübəli əsgər, çoxlu hərbi sursatla İrəvana hərəkət etməyə tapşırıq almışdır. Ruslar Şoragöl və Pənbək yolu ilə gedib İrəvan və yaxın kəndlərdəki zəmiləri yandı-rır, orada olan ərzaqı qarət edirdi.

Hüseynqulu xan Qacar isə İrəvanda öz əsgərləri ilə cihada və müdafiəyə hazırlaşdı. İrəvanda müdafiə qüvvələrinin azlığını gördükdə bu şəhərdəki bir çox mollalar və üləmalar iztirabla düşüb əhalini cihada və düşmə-nə qarşı savaşmağa qaldırmaq üçün kəfən geymiş, şəhərdə gəzərək adamları müdafiəyə çağırıbmışlar. Mollaların çağırışı nəticəsində şəhərdəki qeyrətli müsəlmanlar silahla sarılıb Hüseynqulu xan Qacarı qoşunu sıralarına daxil olmuşlar. İrəvanın qəhrəman sərkərdəsi onları şəhərdən kənara çıxarıb təcavüz-kar düşmə-nə qarşı döyüşə başlamışdır.

Hüseynqulu Xan Sərdar və onun qoçaq fədailəri rusların hücumu qarşısında ələ müqavimət göstərərək igidliklə döyüşmüşlər ki, rus sərkərdəsi onların görünməz qəhrəmanlığından, cəsə-rə-tindən qorxuya düşərək məğlub olmuş, qoşunları ilə birlikdə tələsik qaçmışdır.

Bu qanlı savaşda Qacarlardan qırx nəfər şəhid olmuş, ruslardan isə dörd yüz nəfər həlak olmuşdur.

Hüseynqulu xan Sərdar bu parlaq nailiyyəti dərhal baş sərkərdə Ab-

bas Mirzəyə yazıb bildirmişdir.

Gülüstan müqaviləsini qəbul etdirmək üçün ingilis müdaxiləsi

Gündən-günə artan rus ordusuna qarşı Qacar ordusu-nun cəsə-rətli müqavimət gös-tərməsinə baxmayaraq qüvvə-ləri getdikcə uğursuz və kədərləndirici bir vəziyyətə düşürdü. Düşmə-nə qarşı mübarizədə qəhrəmanlıqlar göstərən minlərlə Türk irqinə məxsus Qacar əs-gəri yadellərin amansız top mərmilə-rindən həlak olmuşdu. Onların qanları-na boyanmış cəsədləri müharibə mey-danında qaldıqdan sonra Qafqaz şə-hərləri bir-birinin ardınca Rusiya İmpe-riyasının işğalçı ordusunun əlinə keçir-di.

rə, rast gəldiyi maneələrə, məhrumi-yətlərə baxmayaraq, on il namünasib şəraitdə göstərdiyi fədəkarlıq və qəhrə-manlıqlar bahasına qoruduğu milli qü-rurunun itimləmə razılaşmırdı. Rus ordu-su üzərində bir çox parlaq qələbə-lər, nailiyyətlər nəticəsində Abbas Mir-zə qazandığı etibar xətrinə atasına və Mirzə Şəfiyə zidd olaraq, bu sazişin bi-lavasitə İngiltərə dövlətinin təşəbbüsü ilə irəli sürülmüş təkliflər kimi qarşılayır-dı. O, Qafqaz şəhərlərini və Qacar dö-vlətinin hərbi gücünü yenidən özünə qaytarmaq, beləliklə, son məğlubiyyətlə-ri qələbə ilə əvəz etmək məqsədilə mü-haribəni davam etdirməyi təklif etmiş-dir. Qaimməqam Mirzə Büzürk isə qəh-rəman və igid vəliəhd Abbas Mirzənin nöqtəyi-nəzərini müdafiə etmişdir.

Qacar dövləti vəliəhdinin çıxış və təklifləri Fətəli şahı, habelə Məclisdəki böyük şəxsiyyətləri, sərkərdələri öz tə-siri altına almış, az qala onların saziş və

Qacar-Rus Savaşları Gülüstan və Türkmənçay müqavilələri

Bu vaxt Fətəli şah bir çox saray xadimləri, hörməti şəxsiyyətlər və qoşun sərkərdələri ilə birlikdə Ucan çəmə-ninə gəlmiş Abbas Mirzə və Qaim-məqam da onlara qoşulduqdan sonra ingilis səfiri ser Qoravellinin iştirakı ilə Qacar müdafiə qüvvələrinin acınacaq-lı vəziyyəti haqda kədərlə məktub yaza-ra-q ingilis səfirinə vermişdir. Fətəli şahın məqsədi hədsiz cimri olduğu üçün savaşdakı ordunu maliyyələşdirmək-dən qurtulmaq ser Qoravellini Qacar dövləti Rusiya arasında sülhə vasitəçilik etməyə razılaşdırmaq və belkə də abırılı bir saziş bağlamaq idi.

İndiyə qədər Fətəli şahı çoxlu yar-dım və hərbi sursat vəd edən ingilis sə-firi hələ də öz verdiyi sözü yerinə yetir-məmiş, onun tabe olduğu dövlət isə rus-ların isti dənizə (Gəngər görfəzinə) yol tapacağından və Hindistan yollarını ələ keçirəcəyindən qorxaraq Qacar və Ru-siya dövlətləri arasında müharibə odu-nun alovlanması üçün var qüvvəsiylə çalışmışdır. İngiltərənin qüdrətli və qə-dar düşməni olan Napoleon onun impe-riyasını lərzəyə salaraq məhv etmək is-təmişdir. Buna görə də ingilis səfiri Qa-car şahı Fətəli şahın sülh təklifini bə-yənmiş, belkə də özü də tabe olduğu dövlətin siyasi mənafeyini nəzərə ala-ra-q Abbas Mirzəyə silah satmaqdan boyun qaçı-rıb Fətəli şahın və saray xadimlərinin fikrini, iki dövlət arasında sa-zişin bağlanması üçün hazırlamışdır.

Nəhayət, ingilis səfiri Qacar şahı-nın təklifini məmnuniyyətlə qəbul et-miş, bu işi icra etməyə hazır olduğunu bildirmişdir. Qacar dövləti və Rusiya imperiyası arasında sazişin zəruri ol-duğunu Fətəli şah, sonra sədrəzəm Mirzə Şəfi qeyd etmişdilər. Lakin bu təkliflərdən hiddətlənən, sazişin cənubi Qafqaz və Dağıstanın Qacar dövlətin-dən ayrılması ilə əlaqədar olduğunu bi-lən Abbas Mirzə onillik müharibədə məğlubiyyətlə razılaşmaq istəmirdi. Ab-bas Mirzə və Azərbaycan çətinliklə-

müharibəni dayandırmaq haqqında əv-velki fikirlərini də dəyişdirib, müharibə-ni davam etdirmək qərarına gəlmələri-nə səbəb olmuşdur.

Lakin ingilis səfiri bağlanacaq sa-zişin maddələrinə Qacar dövlətinin tə-ləbatını ödəməyə və layiqli bir saziş bağlamağa Rusiya dövlətini məcbur edəcəyini vəd etmişdir. İki dövlət ara-sında saziş bağlamaq haqda əvvəlki qərarından dönmək istəyən Fətəli şah qərdən Xorasanda baş vermiş iğtişası və oradakı bəzi tayfa başçıların baş qaldırması xəbərini aldığı üçün ser Qo-ravellinin təklifi ilə razılaşmalı olur. O, məşhur, ağıllı, inanılmış şəxsi-yətlərdən olan şirazlı Mirzə Əbdülhə-sən xana tapşırıq ki, ingilis səfirinin va-sitəçiliyi ilə iki dövlətin sazişi haqda Rusiya nümayəndələri ilə görüşüb, Ru-siya dövlətinin mövqeyini bilsin.

Gülüstan müqaviləsinin qarşı Azərbaycan türklərinin əks münasibəti

Azərbaycan əhalisi rus ordusuna qarşı müharibədə görünməyən fəde-karlıq göstərmiş, ümumiyyətlə, Abbas Mirzənin əsgərləri sırasına daxil olduqlarına görə hamıdan artıq müharibənin ağırlığını öz çiyinlərində daşımışlar. Bu səbəbə Azərbaycan türkləri qabaqca-dan təxmin etdikləri rüsvayçı, ağır, dö-zülməz şərtlərdən ibarət olan sazişin bağlandığını eşitdikdə heyacanlan-mış, Təbriz şəhəri sakinlərinin coşğun narazılığı nəticəsində bir parça oda çevrilmişdilər.

Bir çox Təbriz xanları elat başçıla-rı, ruslara qarşı müharibədə doqquz oğ-lunu bu müharibədə itirmiş Hacı Əlili tayfasından Əsədulla Sultan şəhərin hörmətli şəxsiyyətləri ilə birlikdə Abbas Mirzənin qərarqahına gəlmiş, onlardan müharibəni davam etdirməyi və sazişi rədd etməyi tələb etmişlər. Əsədulla Sultan şəhid olmuş oğlanlarının əvəzi-

nə qalan oğlanlarını Qacar dövlətinin bütövlüyü və milli ləyaqətini müdafiə etmək uğrunda, hətta bütün ailəsi ilə son nəfəsinə qədər müharibədə iştirak etməyə hazır olduğunu bildirmişdir.

Bu zaman elat başçılarından bir neçəsi minlərlə Təbriz və başqa Azər-baycan şəhərlərinin əhalisini səfərbər-liyə alaraq müharibəni davam etdirmək üçün hazır olduqlarını bildirmişlər. Qaf-qazdakı Azərbaycan şəhərlərinin işğalı ilə bəzişmayacaqlarını bildirdirdilər. Mü-haribədə iştirak edə bilməyən yaşlı adamlar isə mal, un, mülkdən, ev ava-danlığından qoşunun ehtiyacını ödə-mək və zəruri sursatı təmin etmək üçün Abbas Mirzəyə vermişdilər. Hətta qoca bir qadın saziş xəbərini eşidən kimi əyirdiyi ipini, pulunu, bir az əzuqə və hərbi sursat hazırlayaraq qoşuna ba-ğışlamışdı.

Sözün qısa, Azərbaycan türklə-ri, vətənpərvər və təəssüf çəkən elat hə-

rator və əlahəzrət şahənşah, habelə on-ların əzəmətli varisləri, vələhdləri ara-sında bərqərar olan möhkəm saziş və dostluq iki dövlət arasında əbədi olaraq qalacaqdır.

İkinci fəsil-Hər şeydən əvvəl iki dövlət müzakirə edərək razılaşmalıdır ki, hansı dövlətin bu günə qədər ixtiya-rında olan xanlıq vilayətləri yenə onla-rın ixtiyarında qalmalıdır. Buna görə də böyük Rusiya və Qacar dövlətləri ara-sında aşağıdakı siyahı üzrə sərhəd tə-yin olunmuşdur: Adınabazar yerlərindən başlayaraq, düz xətlə Muğan çölün-dən keçir, Araz çayının yuxarı keçidinə və Qanıx çayı ilə birləşən yerə uzanır, oradan Qarabağ, Naxçıvan və İrəvan sərhədi ilə birləşir, sonra eşik meydana qədər Qazax-Şəmsəddin ilə İrəvan-Gəncə sərhədi ilə keçərək sağ tərəfdə-ki dağların başına doğru uzanır.

Üçüncü fəsil –Qacar şahı Rusiya imperatoru I Aleksandra dostluq münə-

sibətini bildirmək üçün bütün Qara-bağ, Gəncə, Şəki, Şirvan, Quba, Dər-bənd, Bakı xanlıqları və Rusiya dövləti-nin əlində olan Lənkəran, bütün Dağıs-tan, Gürcüstan, Şoragöl mahalı və Qaf-qazın ortasından Xəzər dənizinə qədər uzanan bütün yerlərin Rusiyanın mülkü olduğunu etiraf edir.

Dördüncü fəsil-Rusiya imperatoru əlahəzrət Qacar şahənşahına öz dost-luğunu və iltifatını bildirmək üçün qon-shuluq qaydasına riayət edərək istər özü, istərsə vələhdləri tərəfindən Qacar şahını əmin etmək məqsədi qərara alır ki, Qacar şahının övladlarından hər biri-si vələhd olanda, o Rusiya dövlətinin yardımına ehtiyacı olduğu zaman, Qa-car ölkəsinə başqasının müdaxilə et-məməsi üçün Rusiya dövləti yardımını əsərgəməməlidir. Ölkənin daxili işləri haqda şahzadələr arasında ixtilaf ol-duqda şah tələb etməzsə, Rusiya dövlə-ti bu işdə müdaxilə etməməlidir.

Beşinci fəsil- Xəzər dənizində ticarət məqsədi ilə hərəkət edən rus gəmi-ləri, Qacar dövləti sahilləri və limanları-na gəlib yaxınlaşmağa, habelə Qacar gəmiləri fırtına vaxtında, yaxud sınımış gəmilər Rusiya İmanlarına girməyə haqlıdırlar. Xəzər dənizində Rusiyadan başqa heç bir dövlətin hərbi gəmisi ola bilməz.

Altıncı fəsil-İstər müharibə meyda-nında, istərsə də əhali tərəfindən tutul-muş gürcü, yaxud başqa dindən olan əsirlər bu müqavilə imzalandıqdan üç aya qədər hər iki dövlət tərəfindən azad edilməli, qaytarılmalıdır.

Yeddinci fəsil-Bu etiraf və qeydləri başda Rusiya məmleketləri imperatoru və əlahəzrət Qacar şahənşahı qərara alırlar ki, hər iki dövlətin inanılmış səfir-ləri lazım olduğu zaman iki dövlətin paytaxtına göndəriləsinlər.

Sekizinci fəsil-İki məmleket ara-sında ticarət karvanlarının gedib-gəl-məsinə icazə verilir, əhali istər quru, is-tərsə də dəniz tərəfdən qorxmadan ti-carətlə, alverlə məşğul ola bilər.

Doqquzuncu fəsil-Ticarət malları-na və məhsullara vergi, kömrək qoyula-caqdır.

Onuncu fəsil-İstər su, istərsə quru yolu ilə iki dövlətin limanlarına, yaxud sərhəddəki şəhərlərinə ticarət malları gətirildikdə hər iki dövlətin tacirlərinə öz mallarını, məhsullarını satıb başqa mallar almağa, yaxud dəyişdirməyə icazə verilir.

On birinci fəsil-Bu müqaviləni im-za etdikdən sonra iki dövlətin ixtiyarlı müvəkkillərinə icazə verilir ki, ədavət və düşmən münasibətlə təzliklə son qoy-maq üçün qəti göstəriş göndərərək, bu məsələni iki tərəf də bildirsinsin. Əbə-di dostluq üçün iki dövlətin qərara al-dıqları bu şərtlə də tərcümə edilib, iki tərəfin ixtiyarlı nümayəndələri tərəfin-dən təsdiq edilib, möhürlənmişdir. Bu şərtlər həm əlahəzrət Rusiya imperato-ru, həm də əlahəzrət Qacar şahənşahı tərəfindən imzalanmalı və möhürlən-məlidir.

(ardı var)